

A co to SACHA BATTHYANY má co dělat se mnou?

Zločin v březnu 1945
Příběh mé rodiny

HOST

A co to má
co dělat
se mnou?

Sacha
Batthyany

A co to má
co dělat
se mnou?

Sacha
Batthyany

Zločin v březnu 1945
Příběh mé rodiny

Brno 2016

Originally published in the German language as "Und was hat das mit mir zu tun? Ein Verbrechen im März 1945. Die Geschichte meiner Familie" by Sacha Batthyány

Copyright © Verlag Kiepenheuer & Witsch GmbH & Co. KG,
Cologne / Germany, 2016

Translation © Viktorie Hanišová, 2016

Cover picture © Reinhard Kleist

Czech edition © Host — vydavatelství, s. r. o., 2016
(elektronické vydání)

The translation of this work was supported by a grant from the Goethe-Institut which is funded by the German Ministry of Foreign Affairs.

Překlad této knihy podpořil Goethe-Institut financovaný německým Ministerstvem zahraničních věcí.

Deníky Maritty Batthyányové a Agnes Kupfermincové z maďarštiny, respektive španělštiny přeložil a pro publikaci přepracoval autor této knihy.

ISBN 978-80-7491-859-9 (Formát PDF)

ISBN 978-80-7491-860-5 (Formát ePub)

ISBN 978-80-7491-861-2 (Formát MobiPocket)

Pro Ayno, Milose & Umu

Prolog

Agnes vyšla z ložnice. Kvůli mně se pěkně oblékla, nalíčila se a upravila si vlasy. Její dcery se postavily vedle ní a bylo vidět, že mají z její proměny radost.

„To je ta návštěva z Evropy,“ řekly jí. „Vnuk.“

„Kdo?“ zeptala se hlasitě.

„Ten vnuk, vždyť víš.“ Agnes však neměla ani tušení, bylo to na ní vidět.

Pozdravili jsme se a posadili ke kulatému stolku v obývacím pokoji kdesi v Buenos Aires. Agnes jsem znal z deníku své babičky, který jsem si s sebou přinesl v tašce. Vyrůstly spolu v maličké vesničce na západě Maďarska, jako děti se vídaly každý den, i když vedly úplně jiné životy. Agnesini rodiče měli krámek s lahůdkami, rodiče mojí babičky malý zámek s dvorem vysypaným oblázky, v jehož středu rostl kaštan. *Byl to klidný život na venkově*, napsala moje babička o svém dětství, život, který se řídil ročními obdobími. Až do války.

Až do onoho dne na jaře 1944, kdy byl staletý rád na vesničce rozvrácen a s ním i jeden celý svět. Nej dřív přišli Němci, potom Rusové. Zámek vyhořel, babiččina rodina přišla o veškerou půdu, o své postavení i místo ve společnosti.

A Agnes skončila v Osvětimi.

Její dcery jí před mým příchodem řekly, že tudy jen projíždím a že prý jsem se o ní dočetl v jednom deníku. A o tvých rodičích, pověděly jí, o době před sedmdesáti lety. A teď jsem tu, abych jí z něj něco přečetl.

„To je skvělé,“ prohlásila.

Seděl jsem vedle Agnes a pozoroval tetování, kterým ji označil jeden z dozorců v Osvětimi, nyní se jí ztrácelo v záhybech vrásčité kůže. Číslice byly sotva čitelné: 802... 6? Nebo to byla osmička?

„Jablečný, nebo tvarohový?“ zeptaly se mě.

„Prosím?“

Když Agnes deportovali do koncentračního tábora, bylo jí osmnáct. Teď jí bylo přes devadesát. Chodítka měla hned vedle židle. Na malé policiče jsem zahlédl fotografie: jejího zesnulého muže, svatby jejích dcer, jeden celý život.

„Jablečný,“ řekl jsem a přisunul si talíř. Když všichni dojedli svůj kousek štrúdlu, pustil jsem se do čtení: Četl jsem o vlaku z Budapešti, který byl díky hustému tmavému dýmu vidět už z dálky — a Agnes pokyvovala hlavou —, o jeřábech, kteří vysedávali na příjezdové cestě do vesnice, o višních nakládaných v cukru, které stály v krámku jejích rodičů hned u pokladny, a o jejím otci, panu Mandlovi, s červenými tvářemi.

„Přesně takové míval,“ zasmála se a my jsme se na okamžik radovali s ní, i když nám bylo smutno. Protože jsme znali pravdu.

Zachovali jsme se správně? ptal jsem se sám sebe o den později v odletové hale. Kromě muže, který čistícím strojem přejížděl z jednoho konce terminálu na druhý a na koberci

za sebou zanechával střídavě tmavé a světlé pruhy, nebylo kolem dokola ani živáčka.

Jsem jen posel, zkoušel jsem si namluvit, než jsem se vydal na cestu. Mám něco, co patří Agnes, proto jsem přijel. Ale na jednu jsem si tím nebyl úplně jistý. Skutečně jsem byl jen obyčejný kurýr?

Od té doby, co jsem se vydal po stopách válečných tajemství své rodiny, uběhlo sedm let. Několikrát jsem navštívil Maďarsko, Rakousko, letěl jsem do Moskvy a teď až do Buenos Aires. Především jsem se však stal trojnásobným otcem, čímž se všechno propojilo: Naučil jsem se vyměňovat plínky a připravovat kaši a současně jsem se dozvěděl všechno o svých kořenech, strávil jsem pár dní v malé obci Rechnitz, abych zjistil co nejvíce informací o masakru sto osmdesáti Židů, při pátrání po zbytcích pracovního tábora jsem se brodil sibiřským sněhem a nakonec jsem se dostal až do Jižní Ameriky. A to všechno jsem týden co týden probíral v Curychu se svým psychoanalytikem. Zatímco ostatní v tu dobu obědvali pizzu, my dva jsme si povídali o Stalinovi, holokaustu a masových hrobech. Teprve nedávno jsem se ho zeptal: „Myslíte si, že jsem nemocný?“ Odpověď zněla: „A jak to mám vědět?“

Připadalo mi, jako bych žil ve stroji času, včerejšek a dnešek mi splývaly. Přeskakoval jsem z minulosti do přítomnosti a z výšky přitom sledoval sám sebe, jak se procházím po časové ose svého života. Sedm let. To přibližně odpovídá délce života krtků evropských, o nichž jsem si toho spoustu přečetl v deníku své babičky, která se k těmto živočichům neustále přirovnávala.

Seděl jsem v hale a díval se ven na přistávací dráhy černé od pneumatik, na špinavá pole mezi nimi a nekonečné argentinské dálky.

Agnesiny dcery mi na rozloučenou vtiskly do ruky útlou knížečku své matky, v níž sepsala vzpomínky na válečná léta. Knížka teď ležela u mě v tašce, hned vedle babiččina deníku. Zápisky dvou rozdílných žen, jejichž životní osudy se proplétaly a jejichž význam sahal až do současnosti. Obě knížky jsem prolistoval. Ještě chybí můj příběh, napadlo mě, vytáhl jsem z bundy zápisník, uhladil novou stránku a do horního levého rohu napsal datum: říjen 2013.

Co z toho vznikne, dopis? Komu, mně? Jak mám začít?

Pak už hlásili moje letadlo.

Začalo to jednoho dubnového večera, zhruba sedm let před odletem do Buenos Aires. Tehdy jsem byl spolupracovníkem nedělního vydání *Neue Zürcher Zeitung*. Bylo brzy ráno, v práci ještě skoro nikdo nebyl, všude klid. Psal jsem zrovna článek o holandském dárci spermatu, když vtom mi jedna starší kolegyně, která toho se mnou jinak moc nenamluvila, položila na stůl stránku vytrženou z novin a zeptala se: „Co to máš vlastně za rodinu?“

Vzhlédl jsem a usmál se na ni, teprve potom jsem si prohlédl článek, který mi přinesla. Očekával jsem něco z devatenáctého století, šaty s volány nebo koňské kočáry. Nějaký most, který byl pojmenován po jednom z mých předků, po Ádámovi, Zsigmondovi nebo Ladislausovi Batthyány, moje příjmení je v Maďarsku známé. Batthyányovi bývali hrabata, knížata, biskupové. Jeden z nich se v roce 1849 stal zemským ministerským předsedou, dalšího, lékaře Ladislausa Batthyányho-Strattmanna, za jeho zásluhy v roce 2003 blahořečil papež Jan Pavel II. Rodinná historie se dá vystopovat až do válek s Turky ve čtrnáctém století, ale tady na Západě naše jméno prakticky nikdo nezná, proč by taky měl? Většina ho považuje za tamilské jméno, ony dva ypsilony jim připomínají

Srí Lanku. Ptají se na něj pouze o vánočních svátcích, kdy v televizi dávají každý rok v jedenáct hodin dopoledne trilogii o Sissi, v níž Romy Schneiderová v roli císařovny tančí s hrabětem Batthyányem, který má na sobě bleďmodrou uniformu a ve vlasech spoustu brilantiny.

Když jsem pohlédl na noviny, čekal jsem něco v tom smyslu, něco neškodného, místo toho jsem si však přečetl titulek *Hos-titelka z pekla*, kterému jsem nerozuměl, ale ženu na obrázku jsem poznal ihned. Byla to teta Margit. V březnu roku 1945 se měla podílet na masakru Židů v rakouském příhraničním městě Rechnitz. Prý uspořádala slavnost, tančila, popíjela a o půlnoci, jen tak z legrace, přiložila nahým mužům a ženám pistoli k hlavě a stiskla spoušť.

„Díky,“ řekl jsem, odložil článek stranou a znovu se zadíval na blikající kurzor na obrazovce. Na dokončení textu o holandském dárci spermatu mi zbývaly ještě dvě hodiny.

Teta Margit? Ta s tím jazykem?

Když jsem byl malý, třikrát do roka jsme se s tetou Margit chodili najíst do nejdražších curyšských restaurací. Můj otec nadával už cestou tam a v našem bílém opelu si připaloval jednu cigaretu od druhé, zatímco matka mi umělohmotným hřebínkem česala vlasy. Mluvili jsme o ní jako o tetě Margit, nikdy jen jako o Margit, jako by teta byl nějaký titul. Provдалa se za strýce mého otce, ale jejich manželství bylo od samého začátku katastrofa. Margit byla miliardářka z německého rodu Thyssenů, on zchudlý maďarský hrabě. Teta byla vysoká, mohutný trup měla posazený na tenkých nožkách. V mých vzpomínkách má na sobě vždy kostým s knoflíky dopnutými až ke krku, hedvábnou šálu s koňským motivem a na rameni tmavě červenou krokodýlí tašku se zlatými zipy, a když vy-

právi o srnčí říji nebo o výletních plavbách po Egejském moři, v pauzách mezi větami vystrkuje špičku jazyka, trochu jako ještěrka. Sedím co nejdál od ní — teta Margit děti nesnášela —, a zatímco se rýpám v nakrájených telecích játrech, každou chvíli na ni pohlédnu. Chci spatřit její jazyk.

Po její smrti jsme o ní mluvili jen zřídka a moje vzpomínky na společné obědy se opět přihlásily až onoho dne, kdy jsem se dočetl o rakouském městečku Rechnitz. O slavnosti. O masakru. O sto osmdesáti Židech, kteří se před zastřelením nejdříve museli vysvléct do naha, aby se jejich těla rychleji rozložila. A teta Margit? Měla být jednou z hlavních aktérek.

Zavolał jsem otci a zeptal se ho, jestli o tom něco neví. Mlčel a já slyšel, jak si odzátkoval láhev vína. Viděl jsem ho před sebou, jak sedí v obývacím pokoji v Budapešti na ošoupané pohovce, kterou jsem měl tak rád.

„Margit pár aférek s nácky měla, povídalo se o tom v rodině.“

„V novinách stojí, že uspořádala slavnost a jako zlatý hřeb večera, jako zákusek, vylákala sto osmdesát Židů do stodoly a hostům rozdala zbraně. Všichni byli namol. Zúčastnit se mohl každý. I Margit. Píší o ní jako o hostitelce z pekla. V anglických novinách ji překřtili na *killer countess*. A titulěk zněl *Hraběnka Thyssenová nechala na slavnosti zastřelit dvě stě Židů*.“

„To je blbost. K nějakému zločinu došlo, ale že by s tím měla Margit něco společného, mi připadá nepravděpodobné. Byla to sice zrůda, ale něčeho takového by nebyla schopná.“

„Proč byla zrůda?“

Před novinovým článkem o Rechnitzu a tetě Margit jsem se o historii své rodiny nijak zvlášť nezajímal. Vlastně jsem s ní ani neměl co do činění. Kdybych se narodil v Maďarsku, bylo by to něco úplně jiného, protože tam byla řada míst a památek věnovaná mým předkům. Já jsem však nevyrostl v Budapešti, ale ve čtyřpokojevém bytě na okraji Curychu, a když mi bylo osm, přestěhovali jsme se o sto metrů dál do šedého řadového domku připomínajícího Rubikovu kostku, se kterou si tehdy v osmdesátých letech všichni hráli. Na zahradě jsme měli pingpongový stůl a vevnitř velkou lednici jako v Americe, kterou nám tam zanechali bývalí majitelé. Když jsem otevřel mrazák a strčil do něj hlavu co nejdál, až za pytlíky s mrazeným hráškem, krásně to tam vonělo. Ještě lépe si vzpomínám na vůni benzínu u pumpy, u které jsme občas s rodiči zastavili, když jsme se večer vraceli z návštěvy u přátel, k nimž jsme jezdili každou neděli. Všichni tři jsme seděli natlačení na zadních sedačkách, mí bratři vedle mě, a já jsem vždycky doufal, že budeme muset natankovat. To jsem pak stáhl okénko, zavřel oči a zhluboka se nadechl nosem. Benzin a chladný vzduch a my všichni spolu v autě na cestě domů, nikdy jsem se necítil víc v bezpečí. A když jsme pak dojeli domů, předstíral jsem, že spím, aby mě otec odnesl do pokoje. Jeho košile byla cítit vínem, cigaretami a létem, to byly vůně mého dětství.

Jako velryby, které se uchýlí do klidných vod, aby porodily, se i moji rodiče stáhli ze světa a usadili se tady, na okraji města. Ale na rozdíl od velryb, které to táhne zpátky do hloubek oceánu, tu rodiče uvízli.

Možná se schovávali před minulostí. Před svými vzpomínkami na Maďarsko, na válku, na útěk a skrývání.

Možná chtěli na tomto nedotčeném místě začít znovu, nemyslet na minulost, chtěli si z toho ztraceného koutu světa udělat domov. A téměř se jim to povedlo.

Švýcarsko je skvělá země pro někoho, kdo chce začít od začátku a zbavit se předchozí zátěže, protože tu nic nepřipomíná Hitlera ani Stalina. Oba totalitní systémy minulého století, nacismus a komunismus, koncentrační tábory a gulagy, jsou tu jen kapitolami z učebnic dějepisu. Není tady skoro žádný pomník obětem války a žije tu jen málo rodin, kromě přistěhovalců, které by měly s hrůzami války něco společného. Nikdo se neptá: „Dědo, co jsi dělal za války?“ Nikdo nebyl deportován ani zplynován. Není třeba se s něčím „vyrovnávat“, nic „nevyplovává na povrch“, jak se pořád píše v novinách v souvislosti s jinými zeměmi. Žádné kolektivní selhání neexistuje, nejsou žádné krize, až na ty bankovní. Švýcarsko zná jen období blahobytu, bezpečí a bezstarostnosti, což platilo zejména pro dobu mého mládí na začátku devadesátých let, kdy bylo všechno ještě pestřejší a obyvatelé čtvrtí na okraji města o víkendech podnikali vyjížďky na kole kolem jezer a říkali si „bikeři“.

Něco tak idylického se přece muselo odrazit i na naší rodině. Všudypřítomná bezstarostnost se jistě musela přenést i na nás. Ale u všech to tak nebylo.

Otec ani matka se ve Švýcarsku, „nejnaducanější“ ze všech zemí v Evropě, necítili jako doma. Sice se naučili mluvit švýcarskou němčinou i lyžovat, pořídili si toustovač jako všichni ostatní a v zimě si taky dělali *raclette* — polévali si brambory roztaveným sýrem —, i když do něj možná přidali trochu víc papriky než ostatní. Ve skutečnosti se však společenského života v zemi účastnili, jen když se to od nich vyžadovalo.

Sousedy sice zdravili, ale mnohem milejší jim bylo, když si jich na cestě k autu nikdo nevšiml. Švýcarsku a Švýcarům se potají vysmívali, aspoň tak mi to tehdy připadalo. Příležitostně xenofobní poznámky ostatních obyvatel, že máme legrační příjmení, že na cizince mluvíme slušně německy a že se sem naše zrezavělé auto nehodí, se jich nedotýkaly, protože věděli, že tu stejně nikdy nezakoření. Švýcarsko pro ně vždy bylo pouhou hrou, život v něm nebyl skutečný, nejednalo se o bytí „jednou jsi dole, jednou nahoře“ se štěstím a útrapami. Protože kdo neztratil ve válce aspoň pár příbuzných, kdo nikdy nezažil, jak cizí okupační mocnost — ať už Němci nebo Rusové — všechno rozvrátí, nemohl tvrdit, že rozumí životu. Měnou mých rodičů bylo utrpení. Štěstí a idyla za nic nestály. Minulost byla vždy důležitější než budoucnost, staré odjakživa lepší než moderní.

A tak si každý po svém snili o jiném životě, ve svém domku na okraji Curychu, na místě bez minulosti, odkud se otec brzy odstěhoval.

Dva roky po pádu železné opony se sbalil a odjel do Budapešti. Švýcarsko opustila i moje matka a já jsem vůbec neměl dojem, že by jí něco chybělo, za zlé jsem jí to však neměl. Prostě byli najednou pryč, ale pocit, že žiju ve špatné zemi, mi tu zanechali.

Já jsem zůstal, tak trochu ze setrvačnosti, vystudoval jsem, protože tady studoval každý, a stal se novinářem. Brzy nato jsem psal o ozbrojených dětských gancích v Liverpoolu, spal v obytném voze vysoce postaveného člena Ku-klux-klanu v Texasu, celé dny jsem pobíhal po jedné předměstské čtvrti Curychu, protože jsem psal článek o hromadném znásilnění třináctileté dívky, a spolu s lesbickým párem, který si přál

dítě, seděl na pohovce holandského dárce spermatu. Byl jsem svědkem toho, jak jim podal zkumavku a injekční stříkačku, pomocí které si jedna z žen měla sperma zavést. „Potřebuju si něco koupit,“ prohlásil a už stál ve dveřích. „Chcete něco? Kolu? Chipsy?“ Překvapeně zavrtěly hlavou. Kolu? Chtěly přece dítě.

Maďarsko sice bylo zemí mých rodičů, ale co to mělo co dělat se mnou? Bylo mi lehce přes třicet a byl jsem čerstvě zamilovaný. Druhá světová válka a zločin na sto osmdesáti Židech, nic z toho mi nemohlo být vzdálenější. Máme přece svoje vlastní problémy, říkal jsem si, přistěhovalectví, žádné vize, globalizaci, o něčem takovém jsem psal: příliš konzumu, příliš pornografie, příliš možností.

Avšak poté, co jsem se jednoho rána seznámil s příběhem své rodiny, co jsem poznal tetu Margit na fotce u novinového článku, jsem začal pátrat. Nejprve jsem obeslal příbuzné ve Vídni, Budapešti a Mnichově. „Dobrý den,“ napsal jsem na začátek, „sice se neznáme, ale jsme spolu přes několik kolenn spříznění. Také jste se dočetli o tom, co se tehdy údajně stalo? Víte něco bližšího?“ Obstaral jsem si spisy o tetě Margit a jejím muži Ivanovi, bratrovi mého dědečka, přečetl knihy o Thyssenových, o dějinách Maďarska, strávil celé dny v archivech v Berlíně a Bernu, Budapešti a Štýrském Hradci a pořád dokola rozmloval s otcem. Podnětem k mé cestě do minulosti mi byla teta Margit, jen kvůli ní jsem se poprvé v životě začal zabývat svým původem.

Byl to masakr sto osmdesáti Židů, díky kterému jsem se sblížil se svou rodinou.

Jedné jarní neděle v roce 2009 jsem poprvé jel do Rechnitzu, abych zjistil, co měla moje teta s oním zločinem skutečně společného. Brzy ráno jsem přijel nočním vlakem z Curychu do Vídně, půjčil si auto a vydal se na cestu podél lesů a vinic, hrozný na révě byly ještě malé a tvrdé. Rechnitz není hezké místo. Obec je tvořena hlavní silnicí, podél níž stojí po obou stranách nízké domky s úzkými okny s těžkými závěsy, nemá žádnou náves ani náměstí. A zámek, který zazobaný podnikatel a sběratel umění Heinrich Thyssen ve své závěti odkázal své dceři Margit, naší tetě Margit, už nestojí. Rusové ho po svém vpádu v roce 1945 vybombardovali a jeho obyvatelé si následně rozebrali nábytek, obrazy a koberce.

Spolek Refugius zde každoročně pořádá shromáždění k uctění památky zavražděných Židů. Událost se koná u takzvaného *Kreuzstadlu*, ruiny ve tvaru kříže, kde se měl zločin odehrát. Časem se z *Kreuzstadlu* stal pomník, u kterého účastníci shromáždění zpívají a společně se modlí. I v letošních proslovech zaznělo, že tento zločin nesmí nikdy upadnout v zapomnění. Stál jsem trochu stranou, nikoho jsem tu přece neznal, a rozhlížel se kolem sebe: Slunce svítilo, pampelišky

kvetly, orosená tráva sahala až po kotníky. Někde pod ní mělo ležet sto osmdesát lebek. Navzdory několikaletému úsilí se masový hrob nepodařilo nalézt.

Noční obloha z 24. na 25. března je jasná. V zámku Margit Batthyányové-Thyssenové v burgenlandském Rechnitzu poblíž rakousko-maďarské hranice se pořádá nacistická slavnost. Příslušníci gestapa a místní nacističtí pohlaváři jako SS-Hauptscharführer Franz Podezin spolu s Josefem Muralterem a Hansem-Joachimem Oldenburgem se baví s členy Hitlerjugend a zaměstnanci zámku a přitom popíjejí sekt. Válka je pro nacisty sice prohraná, Rusové už jsou u Dunaje, ale tím si nechtějí kazit náladu. Je osm hodin večer. Ve stejné době už na rechnitzském nádraží postává asi dvě stě židovských pracovníků z Maďarska, kteří byli nuceně nasazeni na výstavbu takzvaného *Südostwallu*, monumentální obranné linie, která měla vést z Polska přes Slovensko a Maďarsko až do Terstu a zabránit vpádu postupující Rudé armády. O půl desáté večer nažene řidič Franz Ostermann část Židů do nákladáku a po krátké jízdě je předá čtyřem příslušníkům organizace Sturmabteilung, SA, kteří vězňům podají lopaty a příkázou jim, aby vykopali jámu ve tvaru písmene L.

Maďarští Židé začnou kopat, jsou unavení a zesláblí, půda je tvrdá, na zámku tety Margit se popíjí a tančí. O něco později toho večera zavolají SS-Hauptscharführera Franze Podezina k telefonu. Protože je ve slavnostním sále příliš hlučno, musí odejít do vedlejšího pokoje. Hovor netrvá ani dvě minuty. Podezin opakuje: „Ano, ano!“ Pak hovor zakončí slovy: „Takové svinstvo!“ Nařídí Hildegard Stadlerové, vůdkyni

místního Svazu německých dívek, aby do jedné z místností zavedla něco přes deset účastníků slavnosti. „Na nádraží jsou Židi,“ sdělí jim, „kteří se nakazili skvrnitým tyfem. Musíme je zastřelit.“ Nikdo mu neodporuje. Zbrojír Karl Muhr rozdá hostům zbraně a munici. Je krátce po jedenácté hodině v noci. Na zámeckém dvoře už čekají tři auta. Celá skupina se do nich nevejde, někteří musejí po svých. Není to přece daleko.

Zavolał jsem otci. „Věděl jsi,“ řekl jsem mu, „že tam teta Margit tehdy v noci byla, a věděl jsi i o tom masakru.“

„Jo.“

„A nikdy tě nezajímalo, jestli do toho byla zapletená?“

„To má být výsledek?“

„Jen se ptám.“

„Nikdy mě nenapadlo, že by mezi tou slavností a masakrem mohla být nějaká spojitost, jak se o tom poslední dobou píše v novinách. Počkej chvíli,“ rozkašlal se. Slyšel jsem, jak si z krabičky vytáhl cigaretu.

„Moc kouříš.“

„Jak se vede malé?“

„Už leze a roste jí třetí zub. Jak to, že jsi s Margit nikdy nemluvil o válce?“

„A na co jsem se jako měl zeptat? Teto Margit, nedala by sis ještě skleničku vína? A jen tak mimochodem, teto Margit, střílela jsi Židy?“

„Přesně tak.“

„Nebuď naivní. Byly to zdvořilostní návštěvy. Mluvíli jsme o počasí a ona do toho sem tam zataáhla různé členy rodiny.

Plevy, říkávala, když mluvila o Thyssenových nebo Batthyányových, kteří se podle ní úplně nepovedli. Plevy byl její oblíbený výraz. Vzpomínáš si ještě na její jazyk?“

Mezi půlnocí a třetí hodinou ranní přejede řidič Franz Ostermann mezi nádražím a *Kreuzstadlem* celkem sedmkrát, na korbě pokaždé veze dvacet až třicet Židů, které předá čtyřem příslušníkům SA. Židé se musejí vysvléct, jejich oblečení se kupí u jámy, na okraji svého hrobu ve tvaru L klečí nazí. Vedle nich stojí Podezin a Oldenburg, oba fanatičtí nacisté. Střílí Židy do zátylku. Josef Muralter, člen NSDAP, při mačkání spouště křičí: „Jste prasata a patříte do pekla! Jste vlastizrádcí!“ Židé se hroutí a padají do jámy, kde zůstávají ležet jeden na druhém. Na zámku se otevírají další láhve se sektem, kdosi k tomu vyhrává na tahací harmoniku. Margit je mladá a ráda se baví, na sobě má nejkrásnější šaty ze všech přítomných. Jeden z číšníků jménem Viktor si všimne, že hosté, kteří se ve tři ráno znovu objeví v sále, divoce gestikulují a mají zrudlé obličej. SS-Hauptscharführer Podezin, pravděpodobný strůjce celé akce, který ještě před chvílí mířil na hlavy mužů a žen a mačkal spoušť, teď úplně uvolněně tančí.

Oné noci všechny Židy nepostříleli. Osmnáct z nich nejprve nechali žít. Dostali za úkol zahrnout jámu hlínou. Práce pro hrobníky. O dvanáct hodin později, navečer 25. března, byli na příkaz Hanse-Joachima Oldenburga, Margitina milence, taktéž zavražděni a jejich těla byla zahrabána poblíž jatek u Hinternpillenackeru.

Po válce bylo sedm osob obžalováno z vícenásobné vraždy a z nelidského zacházení, respektive ze zločinů proti lid-

skosti. Josef Muralter, Ludwig Groll, Stefan Beigelbeck, Eduard Nicka, Franz Podezin, Hildegard Stadlerová a Hans-Joachim Oldenburg. Soudní proces se však v roce 1946 zadrhl, protože dva hlavní svědci byli zavražděni. Prvním z nich byl Karl Muhr, zámecký zbrojíř. V noci 24. března rozdával zbraně a budoucím pachatelům tak pohlédl přímo do očí. O rok později byl Muhr nalezen v lese s kulkou v hlavě vedle svého psa, jeho dům shořel. Nábojnice, kterou policie na místě zajistila, zmizela. Druhým z mrtvých byl Nikolaus Weiss, očitý svědek. Přežil masakr a schoval se v kůlně u jedné rechnitzské rodiny. Když byl o rok později na cestě do rakouského Lockenhausu, někdo na jeho auto spustil palbu a Weiss dostal smyk. Byl na místě mrtvý.

Po obou podezřelých vraždách žili obyvatelé Rechnitzu ve strachu z odplaty. Nikdo nepromluvil. Mlčení pokračuje až dodnes. V průběhu sedmdesáti let po zločinu se obec stala symbolem rakouského přístupu k nacistické minulosti. Slovo Rechnitz začalo být vnímáno jako synonymum vytěšňování minulosti.

Dne 15. července 1948 byli Stefan Beigelbeck a Hildegard Stadlerová zproštěni viny. Ludwig Groll byl odsouzen k osmi letům těžkého žaláře, Josef Muralter k pěti letům a Eduard Nicka ke třem letům vězení. Hlavní pachatelé Podezin a Oldenburg byli na útěku. Burgenlandská policie se domnívala, že se skrývají ve Švýcarsku u hraběnky Margit Batthyányové-Thyssenové, v bytě poblíž Lugana.

Vídeňský Interpol v telegramu z 28. srpna 1948 uvědomil luganské úřady: „Hrozí nebezpečí, že oba pachatelé uprchnou do Jižní Ameriky. Žádáme o zatčení.“ Příkazy k zatčení byly sepsány 30. 8. 1948, pátrání však zůstalo bez výsledku.

Doktor Mayer-Maly, státní zástupce v Rakousku, který byl pověřen objasněním masakru, v závěru své řeči prohlásil: „Skuteční vrazi ještě nebyli vypátráni.“

Na konci srpna jsem jel do Rechnitzu podruhé, hrozny vína mezitím zčervenaly, koruny stromů byly zalité sluncem. Navštívil jsem devětaosmdesátiletou Annemarii Vitzthumovou, která byla pravděpodobně poslední žijící účastnicí Margitiny slavnosti.

„Hodila jsem se do gala,“ vzpomínala, „seděli jsme u kulatých stolů v malém sále v přízemí, hraběcí pár uprostřed. Hraběnka Margit vypadala jako princezna, měla na sobě překrásné šaty.“

Během slavnosti neustále přicházeli a odcházeli muži v uniformách, na jejich jména si už nevzpomínala. „Byl to mumraj,“ řekla mi. Totéž sdělila i státnímu zástupci při výslechu v roce 1947. „Všichni popíjeli víno a tančili, já nic takového neznala, byla jsem jen obyčejná dívka, pouhá telefonistka.“ O půlnoci ji jeden voják doprovodil domů, až do té chvíle hraběnka zámek neopustila. O těch Židech, sdělila nám paní Vitzthumová, zatímco jsme si pochutnávali na jejím drobenkovém koláči, se doslechla až později. Něco strašného.

Hned nato jsem navštívil Klause Gmeinera. Býval lesníkem tety Margit a byl poslední, kdo ji viděl naživu. Margit patřilo tisíc hektarů pozemků v Rechnitzu, každoročně tam jezdila na lov. „Byla vynikající střelkyně, zkušená africká lovkyně. Vždycky když zastřelila nějaké zvíře, muflona nebo srnce, měla ohromnou radost, nikdy jsem ji neviděl šťastnější.“ V průběhu všech těch let se o nacismu nemluvalo ani jednou jedinkrát,

prohlásil Gmeiner, který byl jako mnozí další místní obyvatelé Margitiným obdivovatelem. Se zločinem prý rozhodně neměla nic společného.

„Byli jsme zrovna na šoulačce,“ vyprávěl o posledním večeru před její smrtí, „přímým zásahem skolila muflona.“ Zvíře se potácelo ještě dvacet, možná třicet kroků jejím směrem, na to si pamatuje přesně, teprve potom se zhroutilo. Ještě si vybavuje, jak si onoho večera postěžovala, že u ní tolik lidí žebra o peníze. „To byla její poslední věta.“ Následujícího rána se u snídaně už neobjevila.

„Jak bylo v Rechnitzu? Zjistil jsi něco?“ zeptal se mě otec po telefonu. Zněl unaveně. Před několika týdny se u dveří jeho chaty u Balatonu objevil malý pejsek, voříšek, který se ho už nechtěl pustit.

„Co dělá tvoje psisko?“

„Je s ním trápení.“

„Ale tobě to až tak nevadí, že ne?“

„Vyprávěj mi o Rechnitzu.“

„Lidé v obci mě oslovovali *pane hrabě*, někteří přede mnou skoro udělali pukrle.“

„To je hrůza, na co si to hrajou.“

„Svědci tvrdí, že slavnosti se účastnil i Margitin muž Ivan.“

„V rodině se vždycky říkalo, že toho večera byl v Maďarsku.“

„Každý o tom mluví jinak: Rodina nic vědět nechtěla a o to, jakou roli v tom Margit hrála, se nikdy nezajímala, média prahnou po titulcích o krvelačné hraběnce a obyvatelé

Rechnitzu chtějí všechno zamést pod koberec. Pro ně je teta Margit svatá.“

„A co chceš ty?“

Na začátku mě ze všeho nejvíc zajímalo, jak se celá událost ve skutečnosti odehrála. Pátral jsem v archivech, psal dopisy, pročetl dokumenty o rechnitzském procesu, ve švýcarském státním archivu dohledával spisy o Margit a přemýšlel, kdo z naší rodiny by o zločinu mohl něco vědět a proč o tom nikdo nemluvil. Vždyť jsem byl tak často svědkem toho, jak si moji prarodiče povídali o dávno zesnulých tetách, o rozmarech všech možných strýců, o bývalém lesku Maďarska, kdy lidé ještě měli způsoby i dobrý vkus. Proč nikdy nepadlo ani slovo o Rechnitzu? Proč se nikdo nezmínil o hrobu? Napadlo mě, že bych mohl najít nějakou stopu, kde je zakopaných oněch sto osmdesát těl. Říkal jsem si, že si se mnou možná někdo promluví, když patřím k rodině.

Jednoho zimního večera však došlo k setkání, které mnohé změnilo. Vyšel jsem si s přáteli do města a v restauraci jsme potkali jednoho známého, který seděl u stolu s německým spisovatelem Maxem Billerem. Přidali jsme se k nim a později přišla řeč i na tetu Margit. Biller, který mě ohromil tím, že o ní už slyšel, byl prvním člověkem, který se mě zeptal: „A co to má co dělat s tebou?“

Co má nacistická hraběnka, jak ji teď v novinách titulují, společného se mnou?

S takovou otázkou jsem nepočítal. Sám jsem si ji nikdy nepoložil, protože zněla absurdně. „Striktně vzato,“ odpověděl jsem Billerovi zamyšleně, „vlastně příbuzní ani nejsme, Margit se do rodiny přivdala, původně byla Thyssenová. A co to teda má co dělat se mnou?“ Zopakoval jsem jeho otázku, abych získal čas. „Nic, proč by mělo, stalo se to přece tak dávno.“

Kdyby se mě zeptal dnes, odpověděl bych mu jinak. Postupem času jsem totiž svůj názor na věc změnil. Stále méně mě zajímalo, co se ve skutečnosti stalo. Už jsem nebyl pouhým novinářem, který na okolní dění pohlíží nezaujatě, dělá si poznámky, shromažďuje fakta a pokládá otázky. Teď už šlo jen a jen o mě.

Dočetl jsem se o spolcích válečných vnuků, o lidech v mém věku, kteří se kvůli událostem, jež se odehrály před sedmdesáti lety, cítí vykořeněně, jako by jejich život nikam nesměřoval, jako by se narodili do vakua. „Zdělili nezpracované emoce svých rodičů,“ dočetl jsem se, „a teď se pokoušejí vymanit z pout minulosti.“ Mnozí z nich se cítí provinile, protože se jim nepodařilo zmírnit zoufalství a neklid svých rodičů. Četl jsem o přehnané přísnosti vůči sobě samému, o vysněných obrazech dokonalých světů jako kompenzací vlastní frustrace. Jeden z nich napsal: „Chci ve svém životě konečně zakotvit.“ A jiný se ptal: „Jakými lidmi jsme se to stali jen proto, že naši rodiče byli zticha, že stále jen mlčeli?“ V oněch rádcích jsem se našel, i když já sám jsem k žádnému takovému společenství patřit nechtěl. Nejsem typ, který by toužil po tom být členem sebestopávné skupiny.

„Každá generace má své úkoly,“ stálo na webových stránkách, které se zabývaly tímto tématem. „Generace rodičů si

vyhrnula rukávy, aby odstranila viditelné trosky. Odstranění duševních sutin je úkolem pro vnoučata.“ Opravdu to tak je? Není to příliš zjednodušené? O tom, že se traumata předávají dál a že je dědí zejména vnoučata po svých prarodičích, jsem se dočetl už dříve, ale nechtělo se mi tomu věřit. Jako by bombové nálety, které v dětství zažil můj otec, měly být omluvou pro mou příležitostnou melancholii. Jako by oněch deset let, které dědeček strávil v gulagu na Sibiři, bylo důvodem mého podivínství. A přesto tu určitá spojitost byla, nebo jsem si to jen namlouval?

Copak jsem to nebyl já, kdo se neustále cítil provinile, protože se mu ve Švýcarsku vedlo tak dobře? Copak jsem občas potají nezatoužil po nějaké malé válce? Nebo aspoň po krizi. A jak často jsem jako novinář psal o migrantech? Doprovázel jsem jednu rodinu na cestě z Iráku, strávil řadu dní s Afričany v jihošpanělských sklenících a pobýval s bangladéšskými uprchlíky ve starých aténských skladištích. Kde se vzal můj zájem o lidi na útěku? Proč mě jejich utrpení tolik přitahovalo?

Vyrostl jsi přece v Curychu, křičel jsem sám na sebe, daleko od tankových kulometů a děr po kulkách, tak co si to vymýšlíš? Ve škole sis sušil kytky, blatouchy a trnkové květy, učitel byl na tvůj herbář pyšný. A co tvůj bekhend v září roku 1988, ve třetím setu, úder jednou rukou, z nouze ctnost, výhra, ponožky červené od antuky. To je přece tvůj život, copak ti to nestačí? Ne, nikdy mi to nestačilo. Celou dobu mi něco chybělo. Dokonalý svět, který mě obklopoval, zářivě bílý jako polokošile, u níž jsem si v polovině osmdesátých let vyhrnoval límeček, mi nikdy nebyl vlastní. Čím víc jsem o tom přemýšlel, tím pravdivěji mi to znělo: Jsem válečný vnuk. Můj otec strávil válku ve sklepě, mého dědečka zavelkli

Rusové na Sibiř, moje babička ztratila svého druhého syna a moje prateta má na svědomí masakr sto osmdesáti Židů. Byli pachateli i oběťmi, pronásledovanými i lovci, zpočátku je oslavovali, potom odsuzovali. Bastardi nedávných dějin. Nakonec se životem vlekli se stále větším břemenem na zádech, nejdříve ztratili sebeúctu a pak i svůj hlas. *Byli jsme rodina krteků*, zapsala si moje babička Maritta do deníku. *Stáblí jsme se zpátky a ničemu jsme už nevěřili, pohroužili jsme se do sebe, hlavu pod zemi, neustále přikrčení.*

A co jsem potom já?

Vzpomněl jsem si na jednu z posledních návštěv u babičky v Budapešti. Muselo to být v roce 2006, tehdy jsem o Rechnitzu ještě neměl ani tušení. V posledních letech před smrtí byla babička doslova posedlá myšlenkou, že sepíše svůj životní příběh. Několik měsíců se o to pokoušela ještě na starém psacím stroji, byl to model ze sedmdesátých let s barevnou páskou. Ale později ji tukaní do klávesnice moc namáhalo, a tak začala psát rukou, písmem, které pocházelo z dob, kdy venku ještě jezdily koňské povozy.

„Jak ti jde sepisování pamětí?“ zeptal jsem se jí a ona náhle vstala a odešla do kuchyně na konci dlouhé chodby, aby uvařila čaj. Slyšel jsem, jak prohledává zásuvku a hledá lžičky. „Už máš aspoň pár kapitol?“ zavolal jsem na ni, aniž bych očekával, že mi odpoví. Tehdy jsem po tom, abych si její zápisky přečetl, nijak zvlášť netoužil, ptal jsem se ze zdvořilosti, jinak jsme žádná společná témata neměli. Jen jsem zkoušel prolomit mlčení, které nás tížilo při každé mé návštěvě.

Vytáhla z lednice mléko a nalila ho do malé skleničky, přitom zřejmě trochu rozlila. *Nem jó*, zvolala, to není dobré. Slyšel jsem, jak se vztekle plácla dlaní do stehna, jak z podlahy setřela mléko a vyždímala houbičku — čajová konvice

zapískala. Na spodních policích byly rozmístěné fotky příbuzných, jejichž jména jsem si nedokázal zapamatovat. Pokaždé jsem se musel sehnout, abych si je prohlédl, musel jsem úplně shrbit záda, až jsem se jim uklonil. Možná to byl účel, kdoví. Na stěnách visely zažloutlé obrázky s obrysy Maďarska před první světovou válkou, které tehdy bývalo velkou říší. Co si pamatuji, nemluvili můj otec a babička o ničem jiném a já jsem při tom zdvořile pokyvoval hlavou, ve skutečnosti mě to však nikdy nezajímalo. A když už jsem se někdy zeptal, jak to tenkrát chodilo, třeba na lovu, nebo proč jsou Maďari takoví antisemité, jak se poslední dobou všude tvrdí, vždy jsem dostal stejnou odpověď: *Nem érted*. Tomu nerozumíš. S touto větou jsem vyrostl a pronásleduje mě dodnes.

„Tomu nerozumíš,“ volají na mě i mrtví předci z fotorámečků, když se k nim skláním.

„Ale já jsem si o tom přece leccos přečetl. Co ještě chcete?“ vracím jim to.

„To je k ničemu,“ odpovídají. „Zapomeň na to,“ říkají sborově.

„Já...“

„Už jsi někdy musel trpět?“

„Trpět?“

„Víš, co jsou *grandle*?“

„*Grandle*?“

„Už jsi někdy přišel o svůj dům, vlast nebo zemi?“

„Ale...“

„Žádné ale,“ přeruší mě tónem císařsko-královských důstojníků. „Prostě tomu nerozumíš.“

„O čem jsme to mluvili?“ zeptala se mě babička. Vrátila se z kuchyně s čajem, na tácu stály dva šálky se zakroucenými oušky, cukřenka s otlučenými okraji a konvička na mléko.

Vůbec jsem si nevšiml, že přišla, nos jsem měl přilepený na studené okno v obývacím pokoji a prohlížel jsem si vchod do hradního paláce, maďarské vlajky ve větru a houslistu v barokním kostýmu s parukou, který se uklonil pokaždé, když mu nějaký turista hodil do krabičky pár forintů.

„Ptal jsem se tě, jestli si už můžu něco přečíst, něco z tvých vzpomínek?“ odpověděl jsem a podíval se na ni. Usmála se, ale nic neřekla.

„Jaká byla cesta?“ zeptala se pak.

Návštěvy u ní pokaždé trvaly tři dny. Sedávali jsme na modré pohovce v přetopeném obývacím pokoji a čas se nechtěl hnout z místa. Naše společné hodiny jsme trávili tím, že jsme se až do poslední večere snažili udržet při životě slabý plamének našeho hovoru. „To je ale dobrá polévka,“ řekl jsem a připadal si při tom jako důchodce v rakouské televizi. „Vždyť je domácí,“ odpověděla. Ta věta se k ní nehodila o nic víc než ta moje ke mně, jako bychom si na babičku a vnuka jen hráli. Copak i naše procházky a sbírání kaštanů v předchozích dnech, když jsme velmi opatrně přecházeli z jednoho tématu na druhé a každé jen zlehka naťukli, jako bychom šli přes minové pole, nepůsobily jako pouhé kulisy?

Při loučení mě vždy dlouho tiskla v náručí. *Nagyon szeretlek*, šeptala mi do ucha, mám tě moc ráda, načež jsem jí i já, podobně konspirativně, sevřel kostnatá ramena. Jako bychom dělali něco zakázaného.

Naposledy jsem babičku viděl v nemocnici kdesi v centru Budapešti, v jednom z tamních mohutných domů se špinavou fasádou, na nichž nebylo zvenčí poznat, jestli je to opera, vězení, nebo snad klinika. Byla vyhublá a v posteli působila ztraceně. Zašel jsem do malého kiosku za rohem, koupil jí jogurt, Red Bull, sušenky a čokoládu, protože otec mi řekl, že

v nemocnici je špatné jídlo a ona potřebuje nabrat sílu. Když jsem se vrátil se všemi těmi výrobky, které byly potištěné pestrými nápisy jako *energy* a *power*, jež se k ní vůbec nehodily, vyděšeně se na mě podívala a zavrtěla hlavou. Už neměla zájem.

Na smrtelné posteli slabým hlasem prosila otce, aby jí slíbil, že její zápisky spálí. Bylo to její poslední přání a on ji při tom držel za ruku, svoje slovo však nedodržel. Zemřela chladného rána 1. května 2009. Když mi od otce přišla textová zpráva, zrovna jsem seděl v kavárně v Curychu a pozoroval, jak se venku sešikovalo několik vodních děl a vyčkávalo na demonstranty, tak jako každý rok na Den práce. Jen jedna řádka: V noci zemřela. Zaplatil jsem a proběhl kolem mladých lidí s palestinskými šátky, kteří drželi transparenty a provolávali smrt bankám, kolem kurdských aktivistů, Tibeťanů, feministek a hulákajících teenagerů v mikínách s kapucí, otevřel dveře od bytu a zvedl z kolébky dceru, které tehdy byly tři měsíce. „Tvoje prababička zemřela,“ zašeptal jsem. Spala a držela si pěstičky před očima a já jsem okamžitě zalitoval, že jsem tu větu vyslovil.

Namísto toho, aby otec deník zničil, nacpal ho do brčálově zelené složky, přiložil k němu ještě několik dopisů a lístečků, které našel v jedné ze spodních zásuvek jejího sekretáře, všechno vtěsna do nákupní tašky a uložil do skříně u sebe doma. Nepřečetl si ani jednu řádku. Věděl, že nesplnil její poslední přání a nechtěl o tom příliš dlouho přemýšlet. Při předávání tašky dva roky nato toho moc nenamluvil. Když mi podal, co zbylo po jeho matce, seděli jsme zrovna u rohového stolu v Da Lello, jeho nejoblíbenější italské restauraci na Márványutce v Budapešti.

Deníky I

MARITTA

Celý den u nás panovala nervozita. Goga, Sophie, komorné a všichni ostatní zaměstnanci pobíhali po schodech s dalšími a dalšími ručníky a převařenou vodou. Psi kňučeli. Nikdo se neodvážil říct slovo porod, všichni používali jen vznešenější francouzské *l'événement*, které tu však působilo nepatřičně. Sárosd byla jen obyčejná maďarská vesnice obklopená močálem, na samém okraji západní Evropy, kde nebylo nic kromě několika sedláků, kteří obhospodařovali políčka pomocí oslů, a cikánek, jež byly pořád těhotné a v zimě jim občas umrzlo některé z dětí, a taky zámku s tlustými žlutými zdmi, s věžičkami a arkýři, ve kterém jsem žila s rodiči a starší sestrou. Dokonce i Peti a Zoli, starý kočí a sedlák s nepohyblivou levou nohou, mluvili o *levenma* a vyslovovali ten výraz s temně zbarveným A, znělo to podobně, jako když na lovu volali *tiro!* a *obak!* namísto *tire haut!* a *au bas!*. Zajeli pro starý tankový kulomet, který po první světové válce zůstal zapomenutý ve vinicích, zapřáhli do něj koně a dotáhli ho do dvora vysypaného oblázky. Kulomet v nich zanechal široké stopy. Onoho parného dne, 30. června 1922, měl střílet do vzduchu, aby rozehnal bouřkové mraky. V půl osmé večer k tomu konečně došlo.

Pět ohlušujících salv do nebe. Tak jsem přišla na svět, v nejemnějším batistu.

AGNES

Jmenuji se Agnes, ale všichni mi říkají Agi. Narodila jsem se roku 1924 v Sárosdu, malé vesničce v Maďarsku, ve které bydlelo šest židovských rodin. Byli jsme jednou z nich.

Měla jsem o dva roky mladšího bratra jménem Sándor, můj otec se jmenoval Imre a matka Gitta. Byli jsme tím, čemu se říká normální rodina. Střední třída, řeklo by se dnes, ani bohatí, ani chudí. Měli jsme německou chůvu, a tak jsem se naučila trochu německy. Na základní školu jsem chodila ve vesnici, později mě rodiče poslali na internát do Budapešti. Cítila jsem se tam osaměle a každý den jsem plakala, stýskalo se mi po mém předchozím životě. Trvalo to asi rok, než jsem si postupně začala na internát zvykat, a když mi bylo čtrnáct, rodiče mi u jedné rodiny pronajali pokojík.

Můj bratr Sándor také bydlel v Budapešti, moc často jsme se ale nevidali. Dopoledne jsme byli ve škole, odpoledne jsme se učili nebo pracovali. Odpoledne po škole jsem ještě chodila do učení do známé cukrárny Ruszwurm v hradní čtvrti. Moji rodiče se obávali, že přijdou zlé časy, a proto trvali na tom, abych se naučila něco užitečného. Říkali, že když bude nejhůř, pošlou mě do Austrálie, bydlela tam naše sestřenice. Já jsem ale nechtěla o ničem takovém ani slyšet. Co by se mi mělo stát?

MARITTA

Když mě můj otec uviděl, kývl hlavou a usmál se, potom pokrčil rameny a pohlédl k posteli, která stála v pokoji. Spatřil skvrny od krve a svou ženu, o kterou pečovaly